

М.В. Краснова – докторант юридичного факультету
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка;
науковий консультант – д-р юрид. наук, проф., декан юридичного факультету
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка **В.І. Андрейцев**

ВИТОКИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КОМПЕНСАЦІЮ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ ЯК ПЕРЕДУМОВА НОРМОТВОРЧОЇ ФОРМИ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

В умовах сучасного державотворення України, як правової та соціальної держави, важлива роль належить засадам екологічного права та законодавства, яке є системоутворюючим чинником юридичного механізму реалізації і захисту конституційних (ст. 50 Конституції України) екологічних прав людини і громадянина, а також засобом досягнення мети і завдань екологічної політики держави. Генеза правових засад цієї системи прав обумовила визнання їх на міжнародному рівні [1] та спонукає досліджувати форми і засоби забезпечення їх належної реалізації та захисту.

Нормотворча форма захисту екологічних прав [2, с. 53] опосередковує діяльність законодавчої влади, спрямованої на розробку ефективних механізмів їх реалізації. В межах таких механізмів відповідна роль належить такому засобу як компенсація шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, яка є: а) гарантією екологічних прав громадян (п."д" ст. 11 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 р.); б) загальною юридичним принципом охорони довкілля (п."і" ст. 3 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища"); в) загальним обов'язком громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища (п."д" ст. 12 зазначеного Закону); г) спеціальним обов'язком суб'єктів, що здійснюють екологічно небезпечні види діяльності, нести відповідальність цивільно-правового характеру (ч. 3 ст. 68, ч. 3 ст. 69 цього ж Закону); г) економічним заходом охорони довкілля (п."е" ст. 41 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища"). Положення цих норм базуються на засадах цивільного законодавства (ст. 1162 Цивільного кодексу України) та деталізуються в земельному, водному, гірничому, лісовому, фауністичному, атмосферноохоронному, природно-заповідному та іншому галузевому законодавстві.

Правові положення про компенсацію екологічної шкоди, проходять відповідну еволюцію в традиціях, звичаях та інших джерелах екологічного права. У найдавніших періодах формування держави і права, в тому числі на теренах України, правові питання компенсації екологічної шкоди обумовлювалися морально-етичними та релігійними засадами незаподіяння шкоди природі, в лоні якої, на думку первісних людей, жили боги. Страх спричинити шкоду природним ресурсам знаходився в прямій залежності від безпечного існування людини, від надійності одержати від них засоби існування та захисту. Не даремно в Біблії зазначається: на питання пророка

Ієремії: “За що загинула країна і випалена як пустеля, так, що ніхто не проходить по ній?” – відповів Господь: “За те, що вони залишили Закон Мій, який я поставив для них, і не чули голосу Мого і не вчиняли по ньому; а ходили по зятятості серця свого” (Ієр. 9. 12-14) [3, с. 1].

Вже законами Хамурапі (статті 53, 54) передбачалися вимоги, що коли людина полінується укріпити гатку (греблю) свого поля... і гатка (гребля) буде прорвана водою, яка затопить землю общини, то ця людина... повинна віддати загублений хліб. Якщо вона не зможе чи не схоче віддати свій хліб, то її і її майно слід продати, а срібло розділити між людьми, хліб яких змила вода. Таку ж відповідальність несли й ті особи, які, відкривши водоймище для зрошення свого поля, через необережність затопили сусідське поле. За основу відшкодування брали врожай сусідів. Якщо ж було змито оброблене поле, то винний відшкодував 10 гур зерна за кожен ган [4, с. 46-48].

Релігійно-правові канони мусульманського права закладають засади сучасних підходів до компенсації шкоди, в тому числі екологічної. В Маджаллат Ал-Ахкам Ал-Адлійя читаємо: “Шкода не може бути давньою, [оскільки її заподіяння неправомірне] (п. 7); Вже заподіяна або заподіювана шкода підлягає усуненню [шляхом виключення її причин або компенсації] (п. 20); Належить переносити заподіяння приватної шкоди заради запобігання шкоди загальної (п. 26); Більш істотна шкода підлягає виключенню шляхом допущення заподіяння менш істотної шкоди (п. 27); Запобігання порчі переважно придбанню вигоди (п. 30); Заподіяння шкоди належить запобігти по мірі можливого (п. 31)” та інше [5, с. 683].

В джерелах традиційного права Древнього Єгипту (Книга мертвих, глава 12 “Замогильний суд Осіріса”) наводиться Перша виправдовувальна промова померлого, в якій особливо зазначається: “...29. Я не ловив у силки птицю богів; 30. Я не ловив рибу богів у ставках її; 31. Я не зупиняв воду в пору її; Я не перешкоджав шлях воді, що біжить; 33. Я не гасив жертовного вогню в час його; 35. Я не залякував отар у володіннях Бога; 36. Я не чинив перешкод Богу в його виході...” [5, с. 235-240].

В звичаях нашого народу також багато традицій вшанування духів природи, які вважалися помічниками та захисниками людини у повсякденному житті та побуті. Вони збереглися й сьогодні у святі Водохреща, Зелених Святах, святі Івана Купала тощо... [6, с. 7, 116].

Наведені моделі морально-етичної, традиційної поведінки особи, в яких об’єктивується належний тип еколого-правової поведінки, спрямованої на попередження та компенсацію шкоди природі, можна запозичувати не лише з метою удосконалення сучасних юридичних механізмів реалізації та захисту екологічних прав громадян, але й для підвищення рівня екологічної культури.

Література

1. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, Оргус, Данія, 25-28 червня 1998 р. // Закон і Бізнес. – 2002. – 11. – № 44.

2. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
3. Папаян Р.А. Христианские корни современного права. – М.: Изд-во НОРМА, 2002. – 403 с.
4. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: Навч. посібник. – Львів: Світ, 2001. – 382 с.
5. Антология мировой правовой мысли. В 5 т. – Т. 1. Античность. Восточные цивилизации / Нац. обществ.-науч. фонд; Руковод. науч. проекта Г.Ю. Семигин. – М.: Мысль, 1999. – 749 с.
6. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. – К.: АВПТ “Оберіг”, 1993. – 589 с.